

**УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Колективна монографія

Під редакцією
Непочатенко О.О.

Умань
Видавець «Сочінський М.М.»
2021

УДК 338.43

Г20

*Друкується за рішенням вченої ради
Уманського національного університету садівництва
(протокол №5 від 04.03.2021 року)*

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор Малік М.Й.;
доктор економічних наук, професор Жудро М.К.;
доктор економічних наук, професор Нестерчук Ю.О.

Автори вміщених матеріалів висловлюють свою думку, яка не завжди збігається з позицією редакції. За зміст матеріалів (у т.ч. відсутність плагіату) відповідальність несуть автори. Матеріали подаються в авторській редакції.

Гармонійний розвиток економіки України в умовах
Г20 трансформаційних перетворень : монографія / під ред. д.е.н., професора
О.О. Непочатенко. – Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2021. – 119 с.

ISBN 978-966-304-412-5

У монографії викладені результати досліджень сучасних проблем гармонійного розвитку економіки України. Висвітлені соціально-економічні аспекти гармонійного розвитку економіки. Розглянуто роль та місце фінансової та податкової політики у забезпеченні поступального розвитку економічної системи. Досліджено розвиток окремих галузей національної економіки. Значну увагу приділено теоретичним та практичним аспектам розвитку підприємницької діяльності як основи успішного функціонування економіки країни.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, наукових співробітників та фахівців, які займаються питаннями розвитку економіки.

УДК 338.43

ISBN 978-966-304-412-5

© Уманський національний
університет садівництва, 2021

2.5. Фінансові методи регулювання системи земельно-іпотечного кредитування (<i>Колотуха С.М. к.е.н., доцент; Собчук Л.А. магістрант, Уманський НУС</i>)	58
2.6. Вагомість сучасних інформаційних технологій в діяльності страхових компаній України (<i>Лиса Н.В. к.е.н., доцент; Прокопчук О.Т. к.е.н., доцент; Улянич Ю.В. к.е.н., доцент; Пташник С.А. к.е.н., ст. викладач, Уманський НУС</i>)	65
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	73
3.1. Німецька культурна спадщина України як туристичний ресурс (<i>Габа М.І. к.е.н., асистент; Дністрянська Н. І. к.геог.н., асистент; Ільницька-Гикавчук Г.Я. к.е.н., доцент; Макар О.П. к.е.н., доцент; Сеньків М.І. к.геог.н., асистент Національний університет «Львівська політехніка»</i>)	73
3.2. Роль господарств населення у продовольчому забезпеченні країни (<i>Удова Л.О. к.е.н., старший науковий співробітник Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»</i>)	84
3.3. Внутрішнє продовольче споживання в умовах поглиблення міжнародної агропродовольчої спеціалізації України (<i>Прокопенко К.О. к.е.н., ст.н.с. Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»</i>)	91
3.4. Вплив глобальних інтеграційних процесів на розвиток аграрного сектора економіки України (<i>Шубравська О.В. д.е.н., проф. Інститут економіки та прогнозування НАН України</i>)	98
3.5. Результати реалізації діючого в Україні механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва (<i>Осінова А.А. к.е.н., Уманський НУС</i>)	104
РОЗДІЛ 4. СТАНОВЛЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	111
4.1. Модель підтримки прийняття рішення щодо вибору збутової стратегії підприємства (<i>Ратушняк О.Г. к.т.н., доцент, Лялюк О.Г. к.т.н., доцент Вінницький національний технічний університет</i>)	111

на стан взаємної торгівлі сільськогосподарською і продовольчою продукцією, очевидно є наявність перспектив освоєння Україною цих ринків.

Усе зазначене дозволяє стверджувати, що лібералізація зовнішньої торгівлі агропродовольчої продукцією у цілому позитивно позначається на реалізації потенціалу розвитку аграрного сектора України і макроекономічних показниках держави. Завдання України полягає в подальшому розширенні географії агропродовольчого експорту при паралельному вирішенні нагальних поточних проблем розвитку аграрної галузі та коригуванні структури сільгоспвиробництва відповідно до потреб внутрішнього і глобального ринків.

3.5. Результати реалізації діючого в Україні механізму державного регулювання сільськогосподарського виробництва

Ринкові умови господарювання, які обрали більшість країн світу, мають на меті формування сильної економіки на основі конкуренції. З даної позиції державне регулювання сільського господарства є важливим для забезпечення як еквівалентних відносин між суб'єктами господарювання, так і необхідного рівня продовольчої безпеки держави.

Водночас нераціональність у підборі інструментів і механізмів державного регулювання нівелюють стратегічні цілі піднесення економіки країни, а також гальмують розвиток галузі, створюючи як внутрішні, так і зовнішні дисбаланси, знижуючи її інноваційність та інвестиційну привабливість. У результаті лише частина виробників користується регуляційними привілеями й успішно розвивається, що негативно позначається на якості продукції і її конкурентоспроможності.

Саме тому необхідно раціонально та виважено, зважаючи на особливості стану економіки держави, здійснювати підбір ключових інструментів державного регулювання. Особливу увагу слід звернути на фінансові складові, за допомогою яких можна вибудувати дієвий механізм фінансового стимулювання, що посилить взаємодію між виробниками, державою та фінансовими установами й організаціями. На основі означеного кола співпраці в перспективі можуть бути сформовані потужні внутрішній і зовнішній ринки не лише конкурентних виробників, а й конкурентної сільськогосподарської продукції.

Питання форми, умов та особливостей надання і механізмів реалізації державного регулювання сільськогосподарського виробництва завжди залишається на часі та висвітлювалося у доробках багатьох вітчизняних і

зарубіжних дослідників. Зокрема, неодноразово низкою науковців, серед яких, Т. Калашнікова, О. Могильний Д. Самигін, О. Черданцева та багато інших. Пошук раціональних можливостей адаптації зарубіжного досвіду до вітчизняних умов у сфері державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва здійснювали А. Алейнікова, О. Дудник, Н. Клімова, А. Прощаликіна й інші.

Проте, незважаючи на множинність і глибину проведених досліджень, питання державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва не втрачає актуальності, адже з року в рік змінюються не лише умови провадження діяльності, а й сама парадигма фінансових пріоритетів держави. А тому виникає цілком очікувана потреба у пошуку актуальних на часі механізмів і моделей державного регулювання, що сприяла б виведенню сільськогосподарської сфери виробництва на якісно новий рівень функціонування.

Звертаючи увагу на оцінку ефективності провадження державного регулювання сільського господарства в Україні, переш за все, слід зосередитися на результатах функціонування даного сектору національного господарства. Адже логічно, що вкладення коштів мали б спричинити позитивний ефект у даній площині. Однак не все так однозначно. Адже сільське господарство – галузь, що піддається значному впливу різноманітних, у більшості випадків – непрогнозованих факторів. А тому її сталий розвиток і показники діяльності у висхідних тенденціях значною мірою визначаються можливістю вчасно відреагувати на ці зміни, в тому числі і фінансово¹⁰³.

Можемо відзначити нестабільність фінансування сільськогосподарського виробництва, адже з 2010 по 2012 рр. відзначаються висхідні тенденції обсягів фінансування, з 2013 по 2016 рр. відзначається значний спад, а з 2017 і до кінця 2019 рр. знову підйом в обсягах виділених з бюджету сум. Окрім того, в останні роки використання коштів ведеться переважно з загального фонду бюджету, а на початку домінували асигнування зі спеціального фонду.

Загалом обсяг видатків державного бюджету на розвиток сільськогосподарського виробництва у період спаду, тобто у 2015 р., склав 1,1 млрд грн, що на 67% менше в порівнянні з 2014 роком (2014 р. – 3,4 млрд грн), а за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету найменшою була сума видатків на фінансування аграрного сектору у 2014 р. і

¹⁰³ Державна служба статистики України: статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.03.2021).

склала 1,2 млрд грн, що на 60% менше в порівнянні з 2013 р. (2,9 млрд грн). Фактичне виконання програм у 2015 р. склало 80% загалом по галузі і 60% по фінансуванню сільськогосподарського виробництва. Обсяг та структура видатків, закладених у Державному бюджеті на 2016 р., формували вектор нинішньої аграрної політики держави. Однак аналіз аграрного бюджету на 2016 р., проведений науковцями Інституту аграрної економіки, показав, що на фінансування Міністерства аграрної політики і продовольства у згаданому році було закладено 2,38 млрд грн, а це майже на 60% менше закладених у бюджеті 2014 р. 6,61 млрд грн, і становило лише 18% від середнього значення бюджетів за 2012–2014 рр. У порівнянні з попереднім роком закладені обсяги фінансування були нижчі ще на 10%. Якщо брати до уваги, що зростання загальних видатків Державного бюджету в 2015 р. закладалося на рівні 12,3%, то такий рівень фінансування ще більше підкреслює втрату позицій сільськогосподарського виробництва: у структурі загальних видатків на неї передбачалося лише 0,35%, тоді як на 2014 р. було заплановано 1,43%, а фактично виділено 1,28%. Співвідношення загального та спеціального фондів представлялося як 35:65 (у 2015 р. – 43:57), що фактично гарантувало дуже низьку ймовірність виконання фінансування програм, а також свідчило про скасування дії основних виробничих програм, що фінансувалися за рахунок коштів спеціальних зборів.

Однак після кризових періодів 2014–2016 рр. стан фінансування сільськогосподарського виробництва дещо вирівнявся. Причиною зазначеного стало зростання доходів бюджету, що дало змогу реалізовувати передбачені у планах стратегічного розвитку програми підтримки галузі.

Фінансова підтримка з загального фонду державного бюджету здійснювалося нерівномірно, хоча варто відзначити загальну позитивну динаміку у 4272,7 млн грн. Водночас слід зауважити і на тому, що фінансування з загального фонду заходів на здешевлення кредитів для сільськогосподарських виробників протягом висвітленого періоду відзначилося спадними тенденціями, а загальне негативне відхилення склало 172,8 млн грн.

Щодо спеціального фонду державного бюджету, то фінансування програм розвитку сільського господарства по ньому провадилося у 2015–2017 рр., а у 2018–2019 рр. кошти, спрямовані на зазначені цілі, були дуже малими. При цьому загальне зменшення склало 1434,1 млн грн. Нестабільні тенденції з негативною динамікою загального зменшення відзначаються і по коштах загального фонду, що спрямовувалися на здешевлення кредитів фермерським господарствам.

Загалом слід відзначити, що державне регулювання

сільськогосподарських виробників в Україні, у порівнянні з країнами Європейського Союзу, перебуває на вкрай низькому рівні, що, безумовно, не може позитивно позначитися на розвитку даного сектору господарювання.

Сталого розвитку сільськогосподарського виробництва можна досягти тільки на основі використання ефективних заходів державного регулювання. Й коло обговорення питань про необхідність його застосування в даний час розширюється, що обумовлено не тільки специфічними особливостями, а й сучасними трендами розвитку галузі (імпортозаміщення, цифровізація).

Загалом на кінець 2018 р. в Україні було зареєстровано 49208 підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність (з них 33164 фермерських господарств), в т.ч. у Вінницькій області – 1893 господарства (1893 фермерських)¹⁰⁴.

У 2016–2018 рр. кількість підприємств, що здійснюють сільськогосподарську діяльність стабільно зростала як загалом по Україні, так і по Вінницькій області. А от кількість фермерських господарств у загальному заліку продемонструвала зменшення: якщо у 2016 р. їхня частка становила 70,6% кількості всіх сільськогосподарських підприємств, то у 2018 – 67,4%. Подібна динаміка прослідковується і по Вінницькій області, як одній з найфінансованіших в плані прямої бюджетної підтримки. Причина даного явища – доступ до бюджетних коштів є занадто обмеженим для середніх і малих сільськогосподарських виробників.

Названий фактор став причиною коливання кількості сільськогосподарських підприємств у сфері малого та мікрогосподарювання. Кількість малих і мікропідприємств сфери сільськогосподарського виробництва є доволі значимою, а частка сільськогосподарської продукції, виробленої ними, у загальному обсязі – вагомою. Однак дана сфера діяльності поки що, на жаль, залишається поза увагою стимулюючих заходів з боку держави.

Водночас протягом 2010–2018 років більш ніж вдвічі зменшилася частка збиткових сільськогосподарських підприємств: 30,4% у 2010 р. та 13,3% у 2018 р. Разом з тим, слід відмітити про зростання підприємств, які одержали чистий прибуток: з 69,6% у 2010 р. до 86,7% у 2018 р. Варто також зазначити, що сума чистого прибутку, отриманого сільськогосподарськими підприємствами протягом 2015–2018 рр. зменшилася на 35034,1 млн грн. Причина цього полягає у кризових явищах, що спостерігалися в економіці

¹⁰⁴ Сільське господарство України. *Статистичний збірник 2018*. Київ. 2019. 235 с.

України, відміні спецрежиму ПДВ для сільськогосподарських виробників і скасуванні фіксованого сільськогосподарського податку.

Окремо слід зауважити, що частка сільськогосподарських підприємств, діяльність яких була збитковою у 2015–2018 рр. продемонструвала тенденцію до зростання. Відповідно, аналогічну тенденцію помічаємо і відносно рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності – як загалом, так і операційною. Причинами означеної динаміки стали явища, охарактеризовані нами вище.

Одним з критеріїв результативності провадження державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва у державі є обсяги виробленої сільськогосподарської продукції, а також обсяги ВВП, виробленого відповідною сферою господарювання за певний рік і часовий лаг. Дані показники орієнтують, наскільки кошти, вкладені у розвиток діяльності, сприяють її розвитку та нарощуванню темпів виробництва, що характеризує економічну ефективність досліджуваного процесу.

Протягом досліджуваного періоду відзначаються зростаючі тенденції як щодо ВВП (+20,95,4 млрд грн), так і по ВВП сільського господарства (+44,1 млрд грн), і відносно обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (+532,5 млрд грн). Однак питома вага ВВП сільського господарства у загальному обсязі ВВП досить низька: якщо у 2013 р. вона становила 2,05%, то у 2014 – 2,0% з подальшим спадом до 1,8% у 2017 р. І лише з переглядом програм прямого бюджетного фінансування для сільськогосподарських виробників, коли до когорти отримувачів було долучено фермерські господарства, показник зріс до 2,08%. На доказ зазначеного факту виступають й обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, які у 2018 р. продемонстрували значне зростання, у порівнянні з попередніми періодами.

Водночас варто зосередити увагу на малих сільськогосподарських виробниках, які не мають доступу до бюджетних коштів, а їх діяльність не регулюється державою ¹⁰⁵.

Слід зауважити, що частка сільськогосподарської продукції, виробленої господарствами населення, є доволі високою – понад 40%. При цьому на продукцію тваринництва припадає понад 52%, а на продукцію рослинництва – близько 38%. Однак, як уже зазначалося вище, відсутність уваги з боку

¹⁰⁵ Долженко І.І. Розвиток інструментів податкового регулювання діяльності підприємств аграрної сфери. НДФІ фіскальної політики. URL: <https://www.ndifp.com/1076/> (дата звернення 10.02.2021).

держави, переважно у площині регулюючої підтримки, призвела до спадних тенденцій, що фіксуються на кінець досліджуваного періоду.

Ще одним показником економічної ефективності провадження державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в державі є рівень інфляції, зафіксований як в цілому по країні, так і по конкретній галузі зокрема. Відтак індекс споживчих цін засвідчує зміну цін на певні види продукції тощо, вироблені відповідною галуззю. Залежно від того, який ефект справляють на виробництво обрані методи й інструменти державного регулювання, матимемо відповідно зростання чи спад зазначеного індексу.

Протягом досліджуваного періоду відзначається коливання індексів споживчих цін по всіх представлених об'єктах. При цьому все ж варто зауважити, що рівень індексу споживчих цін по промисловості завжди нижчий від аналогічного показника по сільському господарству та від загальнодержавного. Водночас досліджуваний показник по сільському господарству завжди є вищим від промисловості, а у 2014 р. навіть перевищив загальнодержавний. Це засвідчує постійний ріст цін на продукцію сільськогосподарського виробництва, а отже має місце високий рівень витрат, понесених сільськогосподарськими виробниками, що сприяє здорожчання продукції. Тобто можна вести мову про недостатню ефективність заходів сфери державного регулювання, що провадяться у сільському господарстві на даному етапі.

Ще одним показником економічної ефективності державного регулювання у сільськогосподарській сфері виробництва є доходи сільського населення. А з даної позиції варто розглянути ту їх частину, що продукується особистими селянськими господарства, які і є фактичним джерелом доходів сільського населення.

До сьогодні вважається, що діяльність усіх селянських господарств з виробництва сільськогосподарської продукції орієнтована переважно на споживання продукції всередині самого господарства. Проте, протягом останнього десятиріччя, більшість таких господарств значно підвищила рівень своєї товарності, виробляючи продукцію вже для продажу, а не для власного споживання.

За останні п'ять років перелік видів продукції, якими здійснюють торгівлю українські домогосподарства, значно розширився, що зумовлено переважно попитом на певні види продукції. При цьому в більшості випадків

відзначається зростання рівня товарності по всіх видах продукції на кінець досліджуваного періоду порівняно з його початком ¹⁰⁶.

Оцінка результатів функціонування діючої моделі державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва на сучасному етапі, в порівнянні з зарубіжними країнами, демонструє негативні тенденції. Зокрема, спадні тенденції у сфері сільськогосподарського виробництва продемонстрували показники економічної, соціальної й інвестиційної ефективності державного регулювання. Так, частка сільськогосподарської продукції господарств населення у загальному обсязі виробленої сільськогосподарської продукції скоротилася на 3,5 в.п.; індекс споживчих цін сільського господарства за 2013–2018 рр. зріс на 6,1% (по промисловості – на 5,8%, а загальний – на 10,4%); рівень безробіття у сільській місцевості зріс на 5,9%. Позитивна динаміка відзначається лише відносно обсягів ВВП сільського господарства – +104,3 млрд грн. Проте кількість інвестицій, спрямованих у сільське господарство, дуже незначна і становить лише 0,02 грн показника ВВП та 0,9 грн показника ВВП по сільському господарстві. При цьому сукупна підтримка сільського господарства в Україні у 2015 р. склала -2,23% ВВП, а в ЄС – 0,71% ВВП. Абсолютний показник сукупної підтримки галузі (TSE) у 2018 р. у США склав 96,2 млрд дол, в ЄС – 104,5 млрд дол, у Канаді – 6,2 млрд дол, в Україні – -1,9 млрд дол.¹⁰⁷

Наведені дані засвідчують неефективність діючої моделі державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні та спонукають до пошуку напрямів її оптимізації. В умовах євроінтеграції Україна має визначитися з обраним вектором державної політики, щоб не лише наблизити сільськогосподарське виробництво до європейських стандартів і норм, а й посилити продовольчу безпеку держави.

¹⁰⁶ Податки-2020: основні зміни для АПК від уряду та парламенту. AgroPolit.com. <https://agropolit.com/spetsproekty/681-podatki-2020-osnovni-zmini-dlya-apk-vid-uryadu-ta-parlamentu> (дата звернення: 29.01.2020).

¹⁰⁷ Осіпова А. А. Державне регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2020. 21 с.